

Polismyndigheten
Rättsavdelningen

Självscanning

Sammanfattning

Av praxis framgår att det finns en skillnad i vad för brott det rör sig om beroende på om en person plockar med sig fler varor mot vad denne sedan scannar in till betalning, eller om en person istället tar varor och byter ut olika streckkoder och sedan scannar in felaktiga koder till betalning. Den förstnämnda situationen är att anse som ett tillgreppsbrott där brottet stöld ingår, och den andra situationen innebär istället ett vilseledande mot butiken i sitt agerande och gärningen är därmed att anse som ett bedrägeri.

En ordningsvakt kan ingripa mot en kund i butik när brottet har fullbordats. När det gäller köp av varor med hjälp av självscanning anses brott ha fullbordats när kunden har dragit sitt kort i betalningsterminalen, betalat för varorna och därmed tydligt visat att denne har avslutat sitt köp. Ordningsvakten bör inte ingripa mot kunden redan vid information om avstämning utan istället invänta betalningen av varorna eftersom praxis har gjort den gränsdragningen för när brotten anses vara fullbordade.

Frågor

Frågor har uppkommit om vad för typ av brott det kan anses vara att vid köp av varor genom självscanning, när en person inte scannar alla varor för betalning och därigenom underlåta att betala för samtliga varor i sitt köp och när en ordningsvakt då kan ingripa mot den personen.

Rättsliga utgångspunkter och bedömningar

Av praxis framgår att det finns en skillnad i vad för brott det rör sig om beroende på om en person plockar med sig fler varor mot vad denne sedan scannar in till betalning, eller om en person istället tar varor och byter ut olika streckkoder och sedan scannar in felaktiga koder till betalning. Den förstnämnda situationen är att anse som ett tillgreppsbrott där brottet stöld ingår, och den andra situationen innebär istället ett vilseledande mot butiken i sitt agerande och gärningen är därmed att anse som ett bedrägeri.

Betalning i bemannad kassa

Utifrån hur tidigare domstolar har dömt och resonerat i sina domar kan man konstatera att det finns ett krav på att man ska ha passerat kassalinjen för att det ska kunna anses som en fullbordad stöld, ringa stöld eller grov stöld när det rör sig om köp i butik där betalning görs hos en kassör i en bemannad kassa. Det är att anse som ett tillgreppsbrott, det vill säga stöldbrott, när en person olovligen tar varor utan att betala för dessa om denne dessutom gör det med ett tillägnelseuppsåt. Kravet är dock att personen har passerat kassalinjen. Det är inte att anse som en fullbordad stöld att redan inne butiken ha till exempel lagt varor i fickan, i sin väska eller liknande eftersom vederbörande fortfarande har möjlighet att ta fram varorna och betala för dessa i kassan hos kassören, se ovan NJA 1965 s. 398.

Självscanning

När det sedan gäller köp av varor med hjälp av att på egen hand registrera in och scanna in sina varor, så kallad självscanning, så har Göta hovrätt i mål B 3428-10 bedömt att om en person tar fler varor med sig inne från butiken men bara scannar in vissa av dessa och underlåter att scanna in samtliga varor, att det agerandet är att anse som stöld. Vidare är stölden i dessa situationer att anse som fullbordad när personen har dragit sitt kort i betalningsterminalen och därmed tydligt aviserat att man har avslutat sina inköp. Enligt hovrätten finns det inget krav på att man ska ha passerat kassalinjen när det rör sig om köp med hjälp av självscanning av varorna. I samma dom prövade hovrätten även frågan om brottsrubricering på agerandet när en person bytte ut streckkodsetiketterna på varorna till andra etiketter och istället scannade in dessa till betalning. Det var enligt hovrättens bedömning att anse som ett bedrägeri i och med att personen då uppsåtligt hade vilselett butiken.

Gällande rätt

Stöld

8 kap. 1 § Brottsbalken

Den som olovligen tager vad annan tillhör med uppsåt att tillägna sig det, dömes, om tillgreppet innebär skada, för *stöld* till fängelse i högst två år.

8 kap. 2 § Brottsbalken

Är brott som avses i 1 § med hänsyn till det tillgripnas värde och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, döms för *ringa stöld* till böter eller fängelse i högst sex månader.

8 kap. 4 § Brottsbalken

Är brott som avses i 1 § att anses som grovt, döms för *grov stöld* till fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om det avsett sak som någon bar på sig eller hade i sin omedelbara närhet, om gärningsmannen varit försedd med vapen, sprängämne eller dylikt hjälpmedel, om

gärningen ingått som ett led i en brottslighet som utövats systematiskt eller om gärningen annars varit av särskilt farlig eller hänsynslös art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

När det gäller rekvisiten för **brottet stöld** så framgår av lagkommentaren (JUNO, Friberg, 2024-10-30) att med skrivningen ”den som olovligen tager” avses att någon olovligen tar något som han eller hon inte hade tidigare i sin besittning. Samtidigt förutsätter ansvar för olovligt tagande normalt att tagandet rubbar någon annans besittning.

Endast ett konkret föremål som representerar ett förmögenhetsvärde kan vara objekt för stöld. Föremålet måste också tillhöra någon annan. Vidare måste personen ha som syfte att tillägna sig egendomen. Det vill säga ha ett uppsåt att tillägna sig eller göra saken till sin.

Tillgreppet måste också innebära skada vilket endast avses ekonomisk skada.

Bedrägeri

9 kap. 1 § Brottsbalken

Den som medelst vilseledande förmår någon till handling eller underlåtenhet, som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den vilseledde eller någon i vars ställe den är, döms för *bedrägeri* till fängelse i högst två år.

För bedrägeri döms också den som genom att lämna oriktig eller ofullständig uppgift, genom att ändra i program eller upptagning eller på annat sätt olovligen påverkar resultatet av en automatisk informationsbehandling eller någon annan liknande automatisk process, så att det innebär vinning för gärningsmannen och skada för någon annan.

9 kap. 2 § Brottsbalken

Är brott som avses i 1 § med hänsyn till skadans omfattning och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, döms för *ringa bedrägeri* till böter eller fängelse i högst sex månader.

För ringa bedrägeri döms också den som utan att göra rätt för sig tillgodogör sig husrum, förtäring, transport, tillträde till föreställning eller annat sådant som tillhandahålls under förutsättning av kontant betalning, oavsett om han eller hon vilseleder någon eller inte. Det gäller dock inte om gärningen avser värde som inte är ringa och om den i övrigt är sådan som avses i 1 §.

9 kap. 3 § Brottsbalken

Är brott som avses i 1 § att anse som grovt, döms för *grovt bedrägeri* till fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har missbrukat allmänt förtroende eller använt urkund eller annat vars brukande är straffbart enligt 14 eller 15 kap. eller vilseledande bokföring eller om gärningen annars varit av särskilt farligt art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

När det gäller **brottet bedrägeri** framgår det av lagkommentaren följande (JUNO, Friberg, 2024-11-06). Med vilseledande avses att någon inger en annan person en felaktig uppfattning i något visst avseende. För bedrägeriansvar krävs att någon förleds till en disposition av något slag, antingen till en positiv handling eller till en underlåtenhet att handla. Villfarelsen måste föreligga vid den tidpunkt då dispositionen företas och det ska finnas ett direkt samband mellan vilseledandet och dispositionen.

För straffansvar krävs att vilseledandet och förmögenhetsdispositionen är täckta av uppsåt.

Av lagrummets andra stycke går det i lagkommentaren att utläsa att bestämmelsen avser i första hand datorrelaterad brottslighet. Vid olovlig påverkan av anläggningar för automatisk informationsbehandling och liknande automatiska processer blir oftast inte någon fysisk person vilseledd. Något krav på att vilseledande skett ställs därför inte upp. Utöver datorer omfattas automater som tillhandahåller pengar, varor eller tjänster, t.ex. bankernas uttagsautomater, telefon- och bensinautomater samt varuautomater.

Även enligt andra stycket krävs att en förmögenhetsöverföring skett. På samma sätt som i första stycket ska denna vara ett omedelbart resultat av gärningsmannens förfarande. Däremot anges inte i andra stycket någon bestämd person som ska ha drabbats av skada. Det är tillräckligt att förfarandet, utöver vinning för gärningsmannen, medfört skada för någon annan.

Domar

Vad gäller frågan om när ett stöldbrott i en självbetjäningsbutik anses ha fullbordats finns det avgöranden från domstolar som prövat detta. I **NJA 1965 s. 398** var det en man som tog en filmrulle och lade den in sin jackficka inne i butiken. Han betalade för vissa andra varor han hade plockat med sig inne i butiken, men inte för filmrullen i jackfickan. Han passerade en kassa med kassaspärr. Domstolen konstaterade att vid tillgrepp i en självbetjäningsbutik med kassaspärr, anses det olovlige tagandet fullbordat när kunden passerat spärren utan att uppvisa eller betala varan. Att bara stoppa ner filmrullen i fickan är inte att anse att man har skilt butiken från dess besittning av föremålet (när man fortfarande befinner sig inne i butiken). Däremot har filmrullen, som finns i mannens jackficka, i och med att mannen passerat kassaspärren övergått i mannens ensambesittning. Ett brott är då fullbordat, om det även finns ett uppsåt i att tillägna sig varan.

Vidare har hovrätten prövat frågan om just köp av varor i självbetjäningsbutik med hjälp av självscanning. Göta hovrätt har prövat frågan om stöld och bedrägeri i samband med att en man gjort inköp av varor på en Ikeabutik, i **Göta hovrätt B 3428-10**. I rättsfallet framgår att mannen hade under sitt Ikeabesök dels tagit varor där han hade bytt ut streckkoderna på vissa varor till andra streckkoder och sedan scannat in de felaktiga

koderna, dels hade han även tagit vissa varor för självscanning där han sedan bara scannat in en del utav varorna och därmed underlåtit att scanna in och betala för alla varor. Hovrätten ansåg att när det gällde den första gärningen att byta ut streckkoderna till andra koder och sedan scanna dessa felaktiga etiketter var ett agerande där han uppsåtligen hade vilselett Ikea och gärningarna var därmed att anse som ett bedrägeri. När det gällde plockandet av varor och att han scannat in vissa varor till betalning men inte alla varor, var istället ett agerande att anse som stöld. Enligt hovrätten var brotten att anse som fullbordade när han hade dragit sitt kort i betalningsterminalen och därmed tydligt aviserat att han avslutat sina inköp.